

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ АГРЕСИВНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

PSYCHOLOGICAL SPECIFICATIONS OF AGGRESSION MANIFESTATION IN ADOLESCENCE

У статті проаналізовано психологічні особливості проявів агресивної поведінки особистості в юнацькому віці. Визначено, що проблема дослідження агресивності та агресії є актуальною та не досить розкритою, особливо в юнацькому віці. Така проблематика викликає інтерес у багатьох дослідників. Розглянуто основні підходи до вивчення агресивності та з'ясовано, що немає єдиного підходу до вивчення цього поняття. Представлені підходи доповнюють один одного, розкриваючи різні аспекти цієї проблеми. На основі розглянутих положень можна визначити, що агресія – це антисоціальна поведінка, яка порушує які-небудь соціальні або культурні норми.

Підібрано психодіагностичні методики та проведено емпіричне дослідження психологічних особливостей проявів агресивності в юнацькому віці. Підібрані методики спрямовані на діагностику ворожих реакцій людини, агресивну поведінку, на визначення індексу життєвого стилю та схильності до конфліктної поведінки. На основі отриманих результатів діагностичного дослідження здійснено математико-статистичну обробку отриманих даних за коефіцієнтом кореляції Пірсона. Виявлено, що значна частина досліджуваних студентів проявляє схильність до агресивної поведінки та ворожого ставлення. Проте майже половина досліджуваних у конфліктній поведінці схильні до співпраці.

Визначено позитивний кореляційний взаємозв'язок між такими показниками, як фізична агресія та витіснення; роздратування та заміщення; підозрілість та загальний рівень агресії; вербальна агресія та гіперкомпенсація; негативний кореляційний зв'язок між негативізмом та підозрілістю; підозрілістю та цинізмом; тривожністю та запереченням.

Встановлено, що перспективними напрямками подальших наукових досліджень можуть бути дослідження, спрямовані на встановлення детермінант агресивної поведінки, зокрема в юнацькому віці.

Ключові слова: агресія, агресивність, конфліктність, юнацький вік, студенти.

This publication analyzes psychological features of the manifestations of aggressive behaviour of the individual in adolescence. It is found that a problem of aggressiveness and aggression is relevant and untold, especially in adolescence. Many researchers are interested in this problem. The most common ways of study of aggression were investigated and concluded that there is no unified method of studying this topic. All the methods complement each other, showing different aspects of the current problem. Based on these provisions, it can be determined that aggression is an antisocial behaviour that violates any social or cultural norms.

Psychodiagnostic methods have been selected and empirical investigations of the psychological features of manifestations of aggression in adolescence have been conducted. Selected techniques are aimed at diagnosing hostile human reactions, aggressive behaviour, to determine the index of lifestyle and propensity to conflict behaviour. Based on the obtained results of the diagnostic study, mathematical and statistical processing of the obtained data by the Pearson correlation coefficient was performed. It was found that a significant part of the studied students shows a tendency to aggressive behaviour and hostility. However, almost half of those surveyed in conflict behaviour are willing to cooperate.

It is found a positive correlation connection between indexes like physical aggression and crowding out; irritation and substitution; suspicion and general level of aggression; verbal aggression and super-compensation, negative correlation between negativism and suspicion, suspicion and cynicism; anxiety and denial.

It is defined that promising areas of further study may be research aimed at establishing the determinant of aggressive behaviour, in particular in adolescence.

Key words: aggression, aggressiveness, conflictedness, adolescence, students.

Вступ. Проблема агресивності упродовж останніх десятиліть дедалі більше привертає увагу психологів та позначається на якості соціального життя людей. Помітною є тенденція до зростання рівня агресивності, зокрема у молодого покоління. Велике практичне значення і недостатня розробленість у теоретико-методологічному аспекті проблеми агресивної поведінки в юнацькому віці роблять це дослідження надзвичайно актуальним.

Виклад основного матеріалу. Є велика кількість поглядів на проблему агресії та агресивності, розглянемо найбільш поширені. Так, З. Фрейд вва-

жає агресію у загальному значенні інстинктом. Психолог К. Лоренц пояснював (подібно Фрейд) агресивність людей особливою енергією, яка постійно накопичується в нервовій системі людини і створює внутрішню напругу. Ця енергія продукує «поведінкову активність» особистості. Причому Лоренц розглядає агресію, на відміну від Фрейда, скоріше як адаптивну, ніж саморуйнівну поведінку [1; 3].

Однією з найбільш обговорюваних версій психологічного пояснення причин агресії і насильства є теорія фрустрації Дж. Долларда. Відповідно

до цієї теорії виникнення агресивної поведінки зумовлене наявністю фрустрації, яка розуміється як блокування цілеспрямованої поведінки [3].

Е. Фромм розрізняє агресію конструктивну, доброякісну (наприклад, ігрову, оборонну) і деструктивну, злоякісну [2].

Л. Берковіц дає визначення агресії як форми поведінки, націленої на заподіяння фізичної або психічної шкоди комусь. А. Налчаджан вважає, що агресивні дії можуть бути спрямовані не тільки на людину, але і на тварин і предмети.

Крім того, агресія може бути свідомо контрольованою та імпульсивною, спрямованою на зовнішні об'єкти або на себе. І. Фурманов у відповідності до способу вираження виділяє довільний і мимовільний види агресії.

З точки зору теорії соціального навчання (А. Бандури), агресивна поведінка являє собою складну систему навичок, що вимагає тривалого і всебічного навчання. Щоб засвоїти способи руйнівних дій, людина повинна спостерігати їх соціальні зразки, зустрічати заохочення у разі їх демонстрації [4].

У загальному можна визначити, що агресія – це антисоціальна поведінка, яка порушує які-небудь соціальні або культурні норми, особливо правові.

Емпіричне дослідження психологічних особливостей проявів агресивності в юнацькому віці проводилось зі студентами 1–2 курсів ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Загальна кількість досліджуваних – 60 осіб.

Підібрано такі методики: опитувальник діагностики агресивних та ворожих реакцій людини Басса-Дарки; методика «Агресивна поведінка» (за Є. Ільїним та П. Коноваловим); методика діагностики ворожості за шкалою Кука–Медлей; методика «Індекс життєвого стилю за Плутчиком»; «Діагностика схильності до конфліктної поведінки» (Методика Томаса, адаптація Н. Гришиної).

За опитувальником діагностики агресивних та ворожих реакцій людини Басса-Дарки у процесі аналізу результатів дослідження агресивності виявлено, що із 60 досліджуваних: у 3% домінує негативізм; у 9% студентів виражена фізична агресія; у 10% виражена вербальна агресія; у 13% виявлено роздратування; у 13% домінує відчуття вини; у 15% досліджуваних виражена непряма агресія; у 20% визначено підозрілість; у 17% студентів виражена образа.

Таким чином, у осіб такої вибірки найбільше проявляються підозрілість та образа, найменше проявляються негативізм та виражена фізична агресія. Це може свідчити про те, що більшість юнаків не схильні як до пасивного опору, так і активної боротьби проти встановлених у соціальному середовищі звичаїв і законів. Також студенти не схильні використовувати фізичну силу проти інших осіб.

Результати дослідження за такою методикою зображено на рисунку 1.

Рис. 1. Показники рівня агресивності за методикою Басса-Дарки, у %

За методикою «Агресивна поведінка» (за Є. Ільїним та П. Коноваловим) визначено, що 25% досліджуваних з характерно вираженою прямою вербальною агресією, 25% з досліджуваної групи з характерно вираженою непрямою вербальною агресією, 18% досліджуваних з підвищеним рівнем до прямої фізичної агресії та 23% досліджуваних з вираженою прямою фізичною агресією.

Отже, за такою методикою можна виділити високі показники схильності до прямої та прямої вербальної агресії, тобто досліджувані схильні виражати свою агресію зазвичай словесно.

Результати дослідження за такою методикою зображено на рисунку 2.

Рис. 2. Показники рівня агресивної поведінки за методикою Є. Ільїна та П. Коновалова

За методикою діагностики ворожості за шкалою Кука–Медлей ми отримали такі результати.

У 6% досліджуваних виявлено високий показник за шкалою цинізму, у 50% студентів середній показник з тенденцією до високого, 31% досліджуваних із середнім показником з тенденцією до низького та у 13% досліджуваних низький показник за шкалою цинізму. Вищевказані показники свідчать про схильність до зневажливого ставлення до морально-етичних цінностей суспільства.

Результати дослідження за такою шкалою зображено на рисунку 3.1.

Рис. 3.1. Діагностика ворожості за шкалою Кука–Медлей

У 12% досліджуваних виявлено високий показник за шкалою агресивності, у 41% студентів середній показник з тенденцією до високого, у 47% досліджуваних середній показник з тенденцією до низького. Низький показник за шкалою агресивності у групі досліджуваних відсутній. Високий показник за цією шкалою свідчить про схильність до агресивного усунення і руйнування перешкод, подолання всього того, що протидіє особистості. Особливість може проявлятися в активному загостренні конфліктних ситуацій, гнівних реакцій, погроз або прагненням до застосування фізичної сили.

Результати дослідження за такою шкалою зображено на рисунку 3.2.

Рис. 3.2. Діагностика ворожості за шкалою Кука–Медлей

У 6% досліджуваних виявлено високий показник за шкалою ворожості, у 28% студентів середній показник з тенденцією до високого, 55% досліджуваних із середнім показником з тенденцією до низького та у 11% досліджуваних низький показник за шкалою ворожості. Високий показник за цією шкалою говорить про схильність особистості відчувати негативні емоції стосовно оточуючих, які можуть проявлятися в почутті розчарування, роздратування, ворожості, злості, негативних оцінках їх особистісних якостей.

Результати дослідження за такою шкалою зображено на рисунку 3.3.

Рис. 3.3. Діагностика ворожості за шкалою Кука–Медлей

За методикою «Індекс життєвого стилю за Плутчиком» виявлено, що у 6% досліджуваних переважає індекс витіснення, у 21% досліджуваних переважає індекс регресії, який характеризується тим, що особистість, намагаючись уникнути тривоги, опинившись під впливом різних факторів, замінює рішення суб'єктивно більш складних завдань на відносно більш прості і доступні у сформованих ситуаціях. Якщо особистість використовує регресію, то у неї знижуються здатності жити справжнім, у стані «тут і тепер» і адекватного самовираження у спілкуванні. Однак підвищення «регресії» викликає підвищення «спонтанності», тобто слідування таким цінностям, як свобода, гра, легкість без зусиль, а також зниження врахування культурних норм і стереотипів.

У 15% досліджуваних проявляється високий рівень заміщення, що свідчить про те, що людина дозволяє собі проявляти пригнічені емоції (як правило, гнів і ворожість) на об'єкти, що становлять меншу небезпеку або більш доступні, ніж ті, які викликали негативні емоції.

У 13% досліджуваних присутній прояв індексу заперечення, який свідчить про стримування емоції прийняття оточуючих, якщо вони демонструють емоційну індіферентність або відкидання, і має на увазі інфантильні підміну прийняття оточуючими увагою з їхнього боку, причому будь-які негативні аспекти цієї уваги блокуються на стадії сприйняття.

У 12% досліджуваних яскраво виражена проєкція, яка характеризується тим, що особистість переносить відповідальність за свої вчинки на оточуючих, у неї блокується потреба в саморефлексії, яка необхідна для усвідомлення своєї провини.

У 10% досліджуваних проявляється індекс компенсації, який характеризується тим, що особистість намагається знайти якусь підходящу якість для заміни реальної чи уявної нестачі, дефекту, нестерпного почуття. Це найчастіше відбувається за допомогою фантазування або привласнення собі властивостей, достоїнств, цінностей, поведінкових характеристик іншої особистості, що дозволяє за необхідності уникнути конфлікту з цією особистістю і підвищити почуття самодостатності.

Отже, у результаті дослідження за такою методикою виявлено, що найбільш частіше досліджувані використовують такі механізми психологічного

захисту, як регресія, заперечення, заміщення та раціоналізація. Рідше досліджувані використовують такі механізми психологічного захисту, як витіснення та компенсація.

Результати дослідження за такою методикою зображено на рисунку 4.

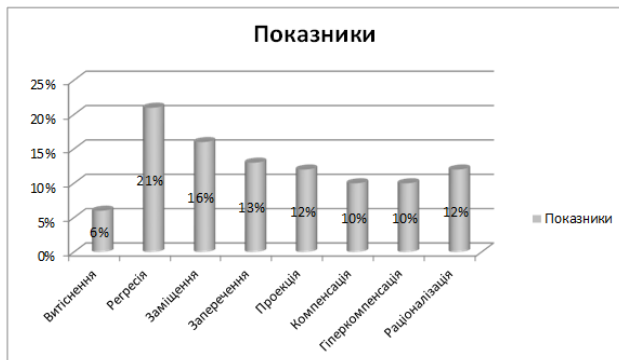

Рис. 4. Показники результатів дослідження а методикою Плутчика

За методикою «Діагностика схильності до конфліктоної поведінки» (Методика Томаса, адаптація Н. Гришиної) виявлено 13% досліджуваних з переважним типом поведінки суперництво, що свідчить про схильність таких осіб у конфлікті максимально враховувати і задовольняти власні інтереси, ігноруючи інтереси опонента.

У 40% виражений тип поведінки співробітництво, цей тип забезпечує максимальне задоволення в конфлікті власних інтересів та інтересів опонента.

У 26% досліджуваних переважає тип поведінки компроміс, який забезпечує часткове задоволення у конфлікті і власних інтересів, і інтересів опонента, що досягається за такої умови.

У 11% досліджуваних переважає тип поведінки уникнення, який орієнтований на мінімальне врахування в конфлікті власних інтересів і максимальне задоволення інтересів опонента.

У 10% досліджуваних переважає тип поведінки пристосування, який характеризується принесенням у жертву власних інтересів заради іншого.

Результати дослідження за такою методикою зображено на рисунку 5.

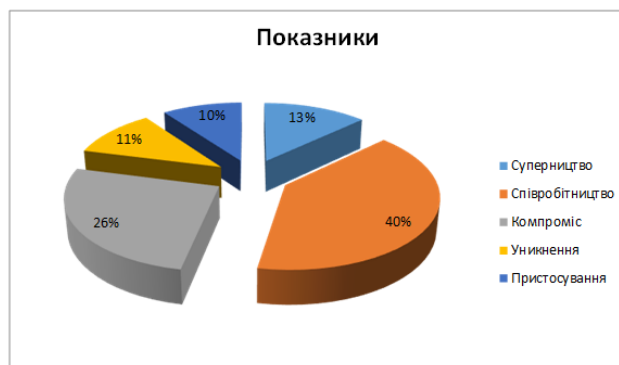

Рис. 5. Показники результатів дослідження за методикою Томаса, адаптація Н. Гришиної

Наступний етап емпіричного дослідження полягав у встановленні кореляційних зв'язків (коефіцієнт кореляції Пірсона) між показниками методик. У результаті опрацювання даних було виявлено:

Позитивний кореляційний зв'язок між фізичною агресією (Методика Басса-Дарки) та шкалою витіснення (Методика «Індекс життєвого стилю за Плутчиком») ($r = 0,667^{**}$; $p < 0,01$). Це означає, що чим більше буде проявлятися фізична агресія у людини, тим більше може бути витіснення, яке може проявлятися у відстороненні від ровесників та утриманням поза новими контактами.

Позитивний кореляційний зв'язок між роздратуванням (Методика Басса-Дарки) та заміщенням (Методика «Індекс життєвого стилю за Плутчиком») ($r = 0,588^{**}$; $p < 0,01$). Це означає, що чим більше буде проявлятися роздратування у людини, тим більшою мірою буде виявлене заміщення, яке проявляється у перенесенні дій від «недосяжного» об'єкта на «досяжний».

Негативний кореляційний зв'язок між негативізмом (Методика Басса-Дарки) та підозрілістю (Методика Басса-Дарки) ($r = -0,295^{*}$; $p < 0,05$). Це означає, що чим більше буде проявлятися негативізм у людини, тим менше буде виявлена підозрілість, яка призведе до зниження тривожності, можливою заводити нових друзів та довіряти їм.

Негативний кореляційний зв'язок між шкалою підозрілість (Методика Басса-Дарки) та шкалою цинізму (Методика діагностики ворожості за шкалою Кука–Медлей) ($r = -0,344^{**}$; $p < 0,01$). Це означає, що чим більше буде проявлятися підозрілість у людини, тим менше буде виявлений цинізм у поведінці.

Позитивний кореляційний зв'язок між шкалою підозрілість (Методика Басса-Дарки) та шкалою агресивності (Методика діагностики ворожості за шкалою Кука–Медлей) ($r = 0,265^{*}$; $p < 0,05$). Це означає, що чим більше буде проявлятися підозрілість, тим більше буде домінувати шкала агресивності.

Позитивний кореляційний зв'язок між шкалою підозрілість (Методика Басса-Дарки) та шкалою компенсації (Методика «Індекс життєвого стилю за Плутчиком») ($r = 0,526^{**}$; $p < 0,01$). Це означає, що чим більше буде проявлятися підозрілість, тим більше буде домінувати шкала компенсації, що призведе до зміни потреб, бажань.

Позитивний кореляційний зв'язок між вербальною агресією (Методика Басса-Дарки) та шкалою гіперкомпенсації (Методика «Індекс життєвого стилю за Плутчиком») ($r = 0,422^{**}$; $p < 0,01$). Це означає, що чим більше буде проявлятися вербальна агресія, тим більше буде домінувати шкала гіперкомпенсації – наявна або надумана неповноцінність, яку юнаки захочуть компенсувати, докладаючи максимум зусиль.

Негативний кореляційний зв'язок між шкалою тривожності (Методика Басса-Дарки) та шкалою заперечення (Методика «Індекс життєвого стилю за Плутчиком») ($r = -0,319^{*}$; $p < 0,05$). Це означає, що чим більше буде проявлятися тривожність у людини, тим менше буде виявлене заперечення,

яке характеризується відмовлянням від наявних проблем, відмови від допомоги та небажанням бачити та визнавати свої помилки.

Висновки з проведеного дослідження. У результаті теоретичного аналізу проблеми психологічних особливостей проявів агресивності з'ясовано, що немає єдиного підходу до вивчення цього поняття. Представлені підходи доповнюють один одного, розкриваючи аспекти такої проблеми.

У результаті емпіричного дослідження психологічних особливостей проявів агресивності у юнацькому віці ми виявили, що значна частина досліджуваних має схильність до агресивної поведінки та ворожого ставлення. У досліджуваних осіб часто проявляються підозрілість та образа, схильність до прямої та непрямой вербальної агресії. Проте майже половина досліджуваних у конфліктній поведінці схильні до співпраці, максимального задоволення в конфлікті власних інтересів та інтересів опонента.

Визначено, що чим більше буде проявлятися фізична агресія, тим більше може бути рівень витіс-

нення, яке може проявлятися у відстороненні від ровесників та утриманням поза новими контактами.

З'ясовано, що схильність до роздратування може бути пов'язана з високим рівнем заміщення, яке проявляється у перенесенні дій від «недосяжного» об'єкта на «досяжний». Також чим більше буде проявлятися негативізм у людини, тим менше буде виявлена підозрілість, яка призведе до зниження тривожності, можливості заводити нових друзів та довіряти їм. Чим більше буде проявлятися підозрілість у людини, тим менше буде виявлений цинізм у поведінці.

Виявлено, що низький рівень тривожності у досліджуваних пов'язаний із запереченням, небажанням визнавати свої помилки у певних ситуаціях та відмовою від наявних проблем.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень такої проблематики можуть бути поглиблення теоретичних та емпіричних даних щодо дослідження агресивності у юнацькому віці, зокрема у вивченні детермінант агресивної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Акажанова А.Т. Девиантология : учебное пособие. Алматы : Нур-пресс. 2008. 114 с.
2. Гилинский Я. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других «отклонений». Санкт-Петербург : Издательство «Юридический центр Пресс». 2004. 520 с.
3. Комлев Ю.Ю., Сафиуллин Н.Х. Социология девиантного поведения : учебное пособие. Казань : КЮИ МВД России. 2006. 222 с.
4. Усова Е.Б. Психология девиантного поведения. Минск : Изд-во МИУ. 2010. 180 с.